

נא להתפלסף

לימוד פילוסופיה ונוער במצבי סיכון - עולמות נפגשים?

טלי אליקים - טויטו

"המבחן האמתי של בית ספר מוצלח הוא מה שתלמידיו עושים מחוצה לו" (אליוט י' אייזנר)

רקע

תכנית "מפרש" היא חממה ליוזמות חינוכיות. מטרתה, בין השאר, לאפשר למנהל ולצוותו לחקור את המרחבים שבית הספר יכול להתפתח בהם, לדעתם, ולבנות תכנית אופרטיבית לשינוי. בית הספר ברנקו וייס אריאל באר-שבע השתתף במחזור השני של התכנית.

הציטוט שבתחילת מאמר זה מייצג את הנחת היסוד של בית ספרנו. מתוך הנחת יסוד זו הוגדר המרחב שאנו שואפים להתפתח אליו - עד כמה אנחנו עובדים עם התלמידים שלנו באופן מותאם לצרכים ולאתגרים העתידיים שלהם. כלומר, לא רק התמודדות עם הישגי למידה ומחזקות - אתגרי היום-יום בבית הספר לנוער אתגרי, אלא מתן יכולות, תובנות וכלים לשלבים העתידיים: צבא, השכלה, עבודה ובניית חיי משפחה. בתחילה חשבנו לעבוד עם גורמי ההמשך, כדי שקליטתם של התלמידים תהיה מיטבית. אבל למרות חשיבותו של מהלך זה הרגשנו שכדי לשפר את אופן העבודה שלנו עם התלמידים בזמן המוקצב לנו בבית הספר, עלינו לבנות דרך עבודה אשר אכן תוכל לסייע לתלמידים "לבחור את עתידם ולמעשה לצאת מהמעגל של מצב סוציו-אקונומי נמוך והשכלה חלקית בלבד" (מתוך חזון בית הספר).

הרעיון המרכזי שהוביל אותנו היה אפוא לחפש דרך יצירתית כדי להגיע למה שאנו שואפים לו: **לעשות היום עם הילדים, כדי שילדיהם לא יגיעו לבתי ספר לנוער במצבי סיכון.**

התכנית שפיתחנו נקראת "הרחבת המניפה החינוכית": תכנית חניכה תלת-שנתית שתלווה את תלמידינו - באמצעות לימודי פילוסופיה, תכנית כתיבה המאמנת בחשיבה רפלקטיבית, שילוב של חלק מדרכי הלמידה הרפלקטיבית במקצועות הליבה, ופיתוח צוות שיוביל את התהליכים הללו. בחלקה הימני של המניפה - מה כבר יש לנו; בחלקה השמאלי - מה עלינו לפתח.

למה בחרנו דווקא בלימודי פילוסופיה כגורם המקדם את תלמידינו?

לתלמידים שמגיעים לבית הספר שלנו יש לרוב היסטוריה ארוכה של חוסר הצלחה, מלווה בחוויית דחייה והדרה. בדרך כלל נוספת לכך רמת ציפיות נמוכה במיוחד בכל הנוגע להישגים ולמסלול חיים פורץ דרך, הן מצד הסביבה הקרובה - משפחה וחברים, הן מצד הסביבה המקצועית - בית הספר. התלמידים שלנו מאופיינים ברובם בדימוי עצמי נמוך, וברמת ציפיות או חלומות שאינה פורצת בדרך כלל את הגבולות שמעבר למוכר בסביבתם.

מעבר לכך, התפיסה של התלמידים וחויית השליטה שלהם על הנעשה בחייהם היא נמוכה ברובה. מוקד השליטה הוא לרוב חיצוני, כזה המתקשה לראות את הקשר בין מעשים לתוצאות קצרות טווח וארוכות טווח גם יחד. דבר זה משפיע על רמת המאמץ וההשקעה של הילדים בכל האמור בעשייה אשר לא בהכרח מביאה לחוויית הצלחה מיידית. כלומר, הם מתקשים להאמין שמאמצייהם אכן יישאו פרי. תפיסה זו משפיעה באופן משמעותי על היכולת של התלמידים שלנו להשקיע מאמץ כדי להצליח בלימודים, ולהתמודד באופן מותאם עם חוסר הצלחה.

כמרבית המסגרות החינוכיות לבני נוער במצבי סיכון, אנו מתמודדים עם האתגרים הבסיסים הללו:

- ♣ לייצר קביעות וסדירות של התלמידים בהגעה לבית הספר (כיום אנו עומדים על 73% נוכחות).
- ♣ לחזק את חוויית הנורמטיביות - על ידי עמידה בבחינות הבגרות (כיום כלל התלמידים נבחנים בחלק ממבחני הבגרות לפחות, ו-30% מסיימים עם תעודת בגרות מלאה).
- ♣ חיזוק תחושת השייכות (בשאלוני אקלים דיווחו 81% מהתלמידים על יחסים טובים בין הצוות החינוכי לתלמידים, ו-77% דיווחו על תחושת שייכות ומשמעות).
- ♣ חיזוק תחושת המסוגלות - חשיפה לאתגרים נוספים בעזרת הפעילות החברתית ונושאי ההעשרה. בתחנה הבאה של התלמידים - גיוס לצה"ל ולשירות הלאומי - הנתונים מראים כי למרות שיעורי גיוס גבוהים - 97%, בממוצע רק מעט יותר מ-60% מסיימים את השירות. זאת ועוד, אחוז נמוך מאוד של התלמידים אכן משרתים שירות משמעותי שיכול להוות פריצת דרך להמשך חייהם. אם הנחת היסוד שלנו היא כי "המבחן האמתי של בית ספר מוצלח הוא מה שתלמידיו עושים מחוצה לו", אנו חייבים להתמודד עם תוצאות אלו ולחזק את העשייה הנכונה - המראה כבר כיום את המשמעות החיובית והמכוננת של בית הספר לתלמידים ואת אהבתם אליו. כתוצאה מתפיסה זו פיתחנו תכנית בעלת שלוש מטרות עיקריות.

מטרות התכנית

פיתוח חשיבה מהרהרת, מערערת ומתלבטת על המציאות שבה אני פועל.
 בירור סדרי העדיפויות בין הטווח הקצר לטווח הארוך.
 פיתוח תחושת מסוגלות, ועידוד לנטילת יוזמות חיוביות לקידום אישי.

ההנחה היא שמימוש של מטרות אלו יאפשר לנו לזרוע כבר עכשיו את הזרעים הראשונים ברכיבים של הצלחה: מוקד שליטה פנימי, חשיבה רפלקטיבית המאפשרת לי ללמוד מההצלחות ומהכישלונות בחיי, התובנה כי אני במסע מורכב וכי יש לי יכולת השפעה ניכרת עליו.

גיוס הצוות החינוכי

"לימודי פילוסופיה" ו"נוער במצבי סיכון" נשמעים, על פניהם, כשני עולמות ללא חיבור. החל בסוגיית הבנת הנקרא, עבור בטקסטים היסטוריים הכתובים בשפה גבוהה, לא תמיד מובנת ולא רלוונטיים, וכלה בגיוס ילדים ללמידה ללא תוצר מידי - אין בחינת בגרות בסוף. היה חשוב מאוד אפוא לעבור עם הצוות את התהליך, שמחדד את התובנות שלהלן:

- ♣ "מבוגר משמעותי" הוא גורם חשוב ומהותי בסיכוי ההצלחה של נערים בסיכון
- ♣ "עלינו קודם כול, למקם במרכז הזירה החינוכית את ההתמודדות של הצעירים עם האכפתיות ועם האחריות שלהם עצמם לגבי דמותם וחייהם".
- ♣ חוסר ההצלחה של נוער בסיכון אינו נובע מגנטיקה אלא מסביבה. כלומר - אפשר לרכוש מיומנויות אישיות אשר יובילו להצלחה.
- ♣ היכולת להצליח תלויה בעיקר ביכולת ההנעה העצמית (השקעת מאמץ, התמודדות עם כישלון) לאורך זמן.
- ♣ לימודי פילוסופיה גורמים לנו להרהר ולערער על אקסיומות שיש לנו כלפי עצמנו, פותחים בפנינו את היכולת להכיר תפיסות עולם שונות שישפיעו על אופן עיצוב ובניית ה"אני" שלנו כבוגרים, ומחדדים מאוד את אפשרות הבחירה לעומת תפיסת ה"מכתוב", שכל כך נפוצה בקרב תלמידינו.

תהליך הכשרת הלבבות אינו מסתיים בהארה גדולה. זהו תהליך מורכב, אך לאור ניסיוננו, המחנכים והמחנכות חווים די מהר את התוצרים של התהליך, ורואים את השינוי בשיח הכיתתי. הלמידה עם תכנים אלו ומסוג זה מעמיקה את היכולת לקיים שיח משמעותי ורלוונטי עם התלמיד על חלומותיו וציפיותיו מעצמו. האור בעיניים של המורים מוכיח זאת.

התכנים

נושאים מרכזיים כיתה י' - היכרות עם עצמי - מהי חשיבה פילוסופית?

- ♣ טבע האדם - מהו? מי מגדיר אותו? האם ומה מותר האדם מן הבהמה?
- ♣ תכלית וייעוד של האדם - מולד או נבחר? על ידי מי? מה חלקי?
- ♣ חשיבות החינוך בפיתוח האישיות/"השוטר הפנימי" - חשיבותו וכיצד בונים אותו?
- ♣ הקשר בין חופש לגבולות.הכנה למטלת הסיום סדנה להצגה אפקטיבית של נושא: הכרת הרכיבים, עבודה עם מצלמה ותרגול אישי וקבוצתי.

הכנה למטלת הסיום

סדנה להצגה אפקטיבית של נושא: הכרת הרכיבים, עבודה עם מצלמה ותרגול אישי וקבוצתי.

מטלת סיום

פרזנטציה של תלמיד או של קבוצת תלמידים בפני צוות בית הספר וההורים על נושא שנלמד במהלך השנה. הפרזנטציה כוללת את הרקע התאורטי ואת התובנות האישיות או השאלות העולות מתהליך למידה זה.

נושאים מרכזיים כיתה י"א - האני והאחר/האחד והיחד:

- ♣ תכונה אנושית: צורך חברתי מול אינדיבידואליזם.
- ♣ מהי חברה? מה הופך יחידים לחברה?
- ♣ מתח בין הפרט לחברה.
- ♣ סולידריות ואחריות לעומת צרכים פרטיים.
- ♣ מה כוחי? חשיבות הפרט בעיצוב החברה ובהשפעה עליה. מטלת סיום ערב למידה סדנאי הורים/ צוות, בהובלת התלמידים.

מטלת סיום

ערב למידה סדנאי הורים/צוות, בהובלת התלמידים.

נושאים מרכזיים כיתה י"ב:

בניית סיפור חיים אישי, ממוקד שליטה פנימית, שיהווה תשתית להמשך התפתחות

- ♣ שינוי כמציאות - הבנת המושג, הקושי האנושי ודרכי ההתמודדות.
- ♣ אפקט פיגמליון.
- ♣ מוקד שליטה / קרבן / אחראי - גורם מרכזי בעיצוב סיפור העבר ובבניית סיפור העתיד.
- ♣ קבלת החלטות - הכרת סגנון אישי, כשלים ועוצמות.
- ♣ TOWS: הכרה מעמיקה של תכונתיי ושל ההזדמנויות והקשיים.
- ♣ תשתית של תכנית עתידי: מטרות ודרכי פעולה ראשוניות, אתגרים ועוצמות.

תוצרים ומטלת סיום

- ♣ יומן אוטוביוגרפיה המתאר את שלוש שנות התכנית.
- ♣ פוסטר אקדמי - אני: תכונות, חלומות, קשיים ודרכי התמודדות.
- ♣ ערב סיכום עם ההורים - הצגת הפוסטר; למידה על משמעות בנייתו של סיפור חיים.

סיכום

התכנית בכלל, ולימודי הפילוסופיה בפרט, היוו אתגר גדול מאוד עבורנו. כדי להתמודד עם אתגר זה יש צורך בראש ובראשונה בצוות בעל מעוף, מסור לעבודתו וערכי, המוכן להתנסות בתהליכים חינוכיים שאין בסופם הבטחה להצלחה נראית. נתברכנו בצוות מסוג זה.

האמונה הגדולה באדם וברוחו, הידיעה כי אנחנו משמעותיים בתהליך החינוך של התלמידים, המודעות לסכנה שבהצבת רף נמוך מדי לתלמידינו והיכולת לרוץ למרחקים ארוכים, כל אלה הכרחיים כדי להלך במסע זה.

התכנית חשפה בפנינו פנים של התלמידים שלא הצלחנו לראות בשיעורים אחרים. לשמוע מחנכת ותיקה שאומרת לתלמידה - זהו שיעור שאי אפשר להשלים אותו, הנוכחות של כל אחד ואחת מכם משמעותית. לתאר עולם רחב של התלמידים - שלא מגיע אלינו בשגרת בית הספר.

מעבר לכך, היא חשפה בפני ההורים יכולות מפתיעות של ילדיהם. לערבי הסיכום מגיעים רוב ההורים, והמשוב שהם נותנים לילדיהם לא יסולא בפז.

"רצון עז מוביל לעבודה קשה, מוביל להצלחה גדולה" (נער עקשן אחד, יאנוש קורצאק).

אנו מאמינים בכך, ומנסים ליישם זאת.

מקורות ביבליוגרפיים לתכנית

המקור המרכזי של התכנית הוא ספרו של פרופ' נמרוד אלוני, (2005), כל שצריך להיות אדם: מסע בפילוסופיה חינוכית. אנתולוגיה. נוסף לכך, על פי בחירת המחנכים נוספו פתגמים, משלים, שירים ודברי מקורות יהודיים.

טלי אליקים - טויטו

מנהלת תיכון ברנקו וייס באר שבע זו השנה השביעית. בעלת תואר ראשון בחינוך וגיאוגרפיה ותואר שני במינהל ציבורי, בנוסף סיימה לימודי תעודה בהנחיית קבוצות וגיבור. בוגרת מחזור שני של מפרש. מגיעה מעולם הנחיית קבוצות וייעוץ ארגוני.